

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Katriin Jõevee

**Läänemurre Karl Ristikivi romaani „Tuli ja raud”
tegelaskõnes**

Bakalaureusetöö

Juhendaja lektor Eva Velsker

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Keel kirjanduses	5
1.1. Kirjandusliku keele lingvistiline analüüs	5
1.2. Murre ilukirjanduses	7
1.3. Sotsiolingvistika	9
2. Läänemurde iseloomustus	11
2.1. Hääldus	12
2.2. Morfoloogia	13
2.3. Edelarühma iseloomustus	14
3. Karl Ristikivi	15
3.1. Murdetaust, elu ja looming	15
3.2. Romaani “Tuli ja raud” tegelased ja olustik	19
4. Murdekasutuse analüüs	21
4.1. Foneetiline analüüs	21
4.2. Morfoloogiline analüüs	25
4.3. Sõnavarajooned, väljendid, kõnekäänud	28
4.4. Murdekasutuse eesmärgid, järeldused	29
Kokkuvõte	31
Kasutatud kirjandus	33
Summary	35

Sissejuhatus

Käesolev uurimus käsitleb läänemurde esinemist Karl Ristikivi romaani “Tuli ja raud” tegelaskönes. Töö peamiseks eesmärgiks on välja tuua, milliseid murdejooni autor on tegelaste könes enim kasutanud ning kui palju ja milliste tegelaste kõnemaneeeris on erinevad tunnused levinud. Selle põhjal saab teha järeldusi, kui oluline roll on murdel tegelaste könes, mis eesmärgil seda kasutatakse ning kas see raamatu jooksul muutub.

Murret ilukirjanduses ei ole väga palju uuritud, viimastel aastatel siiski rohkem. Näiteks on kirjutatud kaks bakalaureusetööd murdekasutuse kohta A. H. Tammsaare “Tõe ja õiguse” sarja raamatute tegelaskönes (vt. Mandri 2013, Ojamäe 2015). Eesti murrete kohta on olemas põhjalikke käsitlusi, milles kasutan uurimuses enim Pajusalu jt raamatut “Eesti murded ja kohanimed” (2002) ja sarjas “Eesti murded” ilmunud Evi Juhkami ja Aldi Sepa koostatud teost “Läänemurde tekstid” (2000).

Uurimuse aluseks on 1938. aastal ilmunud romaani esmatrükk, et koguda võimalikult autentne ning muutmata murdematerjal. Uurimismeetod on kvalitatiivne ja tegelasköne uurimisel kasutatakse sotsiolingvistika ja keelelise varieerumise uurimise meetodeid.

Tööl on neli sisulist põhipeatükki, millest esimene peatükk tutvustab keelekasutust kirjanduses üleüldiselt, avades lingvistilise analüüsi meetodit, murrete kasutamist kirjanduses ning sotsiolingvistika mõistet.

Teine peatükk pühendub läänemurdele, alapeatükkides on lahatud nii häälduslikke kui morfoloogilisi murdejooni ja lisaks sellel on lühidalt tutvustatud ka läänemurde edelarühma, sest sellest piirkonnast oli pärit Ristikivi ning ka mõne teoses mainitud kohanime põhjal võib järeldada tegelaste seotust selle murderühma piirkonnaga.

Kolmas peatükk annab ülevaate Karl Ristikivist kui kirjanikust. Peatutud on ka tema päritolul ja lapsepõlvel, et luua seoseid võimalike murdemõjutustega. Tutvustatakse ka uurimise aluseks olevat romaani “Tuli ja raud”, sest võib järeldada, et teose sisuline pool ja tegelased on tugevas korrelatsioonis murdekasutuse eesmärkidega.

Neljandas peatükis on eraldi tabelitena välja toodud enim esinenud foneetilised ja morfoloogilised murdejooned ning need lahti seletatud ja näidetega varustatud. Tutvustatud on ka romaanis esinenud sõnavarajooni, väljendeid ja kõnekäande, mis paistsid omapärasusega silma või kaldusid kirjakeelest kõrvale ja viitasid lokaalsemale kõnepruugile. Sisulise osa võtab kokku alapeatükk, milles on kokku võetud teoses esinenud murdekasutuse põhjal tehtud järeldused ning oletatavad eesmärgid.

1. Keel kirjanduses

1.1. Kirjandusliku keele lingvistiline analüüs

Geoffrey Leech (2008: 12) on öelnud, et lingvistika kontekstis võib kirjanduselt eeldada ebaharilike või omapäraste, n-ö kõrvalekalduvate keelevormide kasutamist. Lingvist uurib kirjanduse keelekasutust eeldusega, et tal peaks olema uurimisel ilmnevate keelenähtuste põhjal teha erinevaid üldistusi.

Kirjanduses esineva keele põhjal saab peamisi üldistusi teha kahel viisil. Esiteks saab teha kirjeldavaid üldistusi – ühetähenduslike terminite kohta võib öelda, et nad kuuluvad samasse kategooriasse ja uurija võtab arvesse lingvistiliste nähtuste sarnasust kuju või funktsiooni poolest. Tähelepanu pööratakse ka sellele, kuidas varieeruvad valikud nende üldiste kategooriate sees. Teine üldistamise tüüp lähtub terminite 'dialekt' ja 'keel' kasutusest. Lingvistilise uurimuse toormaterjal pannakse kokku arvukatest eraldiseisvatest rääkimise, kuulamise, kirjutamise ja lugemise ilmingutest – on järeldatud, et nende põhjal saab teha üldistusi, mille poolest on keelekasutus seotud ka suurtel geograafilistel aladel asuvatel rahvustel. (Leech 2008: 12)

Sõnal 'keel' on aga veel mitmeid üldistamise võimalusi, millest lingvist peab tegema selge valiku. 'Keel' võib kujutada tervet inimekäitumise alaliiki, mille uurimine ongi lingvisti ülesanne. Tavaliselt viitab 'keel' aga kitsamale mõistele, mis tähistab teatud eraldiseisvat keeleilmingut (inglise keel, vene keel jt). Edasi võib 'keel' kujutada ka individuaalset lingvistilist käitumist ("härra X räägib oma naisega ühes, aga oma ülemusega teises keeles"). Viimast tüüpi eristus seob lingvistilist käitumist teiste sotsiaalse käitumise vormidega ja ka erinevatest sotsiaalsetest rühmadest koosneva ühiskonna struktuuriga. (Leech 2008: 13)

Täpseim on institutsionaalsel tasandil eristada kaht lingvistilist skaalat. Esimene, registri skaala, tegeleb erinevate registrite või rollidega, mis esinevad lingvistilisel käitumisel ühiskonnasiseselt. Registriskaalal eristatakse näiteks kõnekeelt kirjakeelest, austavat keelt üleolevast keelest, reklaamkeelt teaduskeelest. Teine skaala eristab erinevate ühiskonnakihtide lingvistilisi harjumusi. Sellel skaalal eristatakse keelekasutust näiteks vanuse, sotsiaalse klassi, soo ja geograafilise ala piiride järgi. Viimase dialektiskaala lõpp-punktiks on idiolekt ehk karakteristiklike keeleharjumuste kogum, mis kuuluvad ühele konkreetsele indiviidile. (Leech 2008: 13)

Konkreetses autori teoses põhjal lingvistilist uurimust tehes võiks võtta aluseks nii registri- kui ka dialektiskaala. Eelmainitud skaalad ei ole välja toodud ainuüksi lingvistile kirjelduse koostamise lihtsustamiseks, vaid et peegeldada keele loomust ennast. Kui eeldada, et kõik erinevused, mis keelenähtuste puhul esinevad, on võrdselt olulised, siis jõutaks järelduseni, et keelt on võimatu süstemaatiliselt uurida ja kaotataks üldse võime seletada, kuidas keel suhtlusvahendina töötab. Keele uurimisel on sarnasused olulisemad kui erinevused. (Leech 2008: 13)

On ootuspärane, et luuletajad ja teised ilukirjanikud kasutavad keelt ebaharilikel viisidel – neil on selleks n-ö “poeetiline luba”. Lisaks peab tunnistama ka “ebaharilikkuse” erinevaid tasemeid ja tegema keeleliste kõrvalekallete määra ja ulatuse põhjal järeldusi. Kirjandust on eristatud teistest keelelise tegevuse variantidest eriti just kõrvalekallete sisaldumise arvu ja tähtsuse põhjal. Kirjanduses esineb kõrvalekaldeid rohkelt ja olenemata eesmärgist on kirjaliku keele tüüpiline hälve unikaalselt omane tekstile, milles ta esineb – seetõttu sarnaneb see pigem lingvistilise apsaka või keelevääratusega selle asemel, et sarnaneda sõnadega, mida seostatakse kindlate registritega ja seega omavad sotsiaalset tähendust. (Leech 2008: 13–15)

1.2. Murre ilukirjanduses

Murdekasutust ilukirjanduses ei ole väga palju uuritud, viimastel aastatel siiski rohkem. Murret on oma teostes kasutanud paljud klassikud nagu Mats Traat, Oskar Luts, A.H Tammsaare ja teised. Tammsaare kasutas “Tõe ja õiguse” sarjas peamiselt keskmurret ning epopöa 1. ja 5. osa murdekasutust on uuritud kahes bakalaureusetöös (Mandri 2013, Ojamäe 2015). Rohkem on kasutatud ja ka uuritud kirjandusteostes esinevaid lõunaeeesti murdeid, põhjaeeesti murded kattuvad suuresti normitud kirjakeelega ja pole seetõttu kirjanduses kasutatavate murrete uurimises levinud. Seega ei ole ka kirjandusteostes esinevat läänemurret eriti uuritud – läänemurdes on üldse vähe konkreetset sellele murdele omaseid jooni ning läänemurret pole ka nii palju ilukirjanduses kasutatud kui näiteks erinevaid lõunaeeesti murrakuid.

Hella Keem kirjutas ligi kolmkümmend aastat tagasi artikli, milles analüüsis Oskar Lutsu ühe silmapaistva ja koomilise tegelase Karl Martin Uhhuu murret. Karakteril on veider kõnepruuk, selles on kaootiliselt koos lõunaeeesti murrete ja põhjaeeesti keskmurde jooned. Tegelase keeles esinev korralagedus on ühelt poolt kindlasti karakterikoomika mõttes taotluslik, aga seda võib olla veidi mõjutanud ka fakt, et Luts käis sageli följetone, milles see kummaline kaupmees figureerib Postimehe toimetuses ette dikteerimas ja mõned ebaühtlused võivad olla sellest tingitud. Luts ise ütles tegelase keele kohta “pool tartu, pool võru, pool tohuvabohu saare murrak”. (Keem 1987: 21)

Tohuvabohu saare all võis ta mõelda Järvepera küla, kust ta pärit on. Nimelt toimus seal 1820. aasta paiku ümberasumine, mille tagajärjel asus Palamuse kihelkonda elama külatäis mulke. Sellega sai Järvepera külast omamoodi Mulgi saareke, kus kõneldi lõunaeeesti keelt, kui ümberringi elasid põhjaeeestilist keskmurret kõnelejad. Ajapikku kujunes seal välja kummaline segakeel - “tohuvabohu murrak”. Uhhuu keeles esineb ka põhjaeeestilisi murdejoooni, aga valdavalt on see siiski lõunaeeestiline. Iga veste on samas

keeleliselt ebahühtlane. Tegelasel on mitmest murdest kokku segatud keel, mille põhjal ei saa lokaalseid järeldusi teha, kuid ta kõnepruuk on humoorikas ja oma erilisuses oluline. Üldiselt on aga näitab külaelu käsitlevates ilukirjandustekstides murdekeel lokaalset kuuluvust ning see on üks selle tähtsamaid rolle. (Keem 1987: 21 – 24)

2010. toimus Eesti Rahvusraamatukogus näitus, mille teemaks eesti kirjanike murdekeelne looming kahel viimasel aastakümnel (1990–2010). Selle näituse tutvustuseks ilmus Sirbis artikkel, milles tutvustatakse selle perioodi kirjanike murdekasutust oma teostes. Suurema osa murdekeelsest kirjandusest moodustab luule, ent on ka proosat ning näidendeid. (Liivak 2010)

Artiklis “Kirjakeel pole murdeid välja surunud” kirjutatakse, et viimaste aastakümnete ilukirjanduses on ülekaalus lõunaeesti murded (võru, mulgi, tartu). Võru- ja setukeelset ilukirjandust on viljelenud Madis Kõiv, Ain Kaalep, Jaan Kaplinski, Kauksi Ülle, Jan Rahman, Aapo Ilves, Olavi Ruitlane, Merca, Andreas Kalkun, Maria Kukka, Voldemar Raidalu jt. Ka mulgi murre on levinud, seda on kasutanud oma teostes näiteks Nikolai Baturin, Pent Nurmekund, Lembit Eelmäe, Siim Kärner, Heinrich Oja, Jaak Kõdar, Monika Hint. Tartu murdes on ilmunud vähem teoseid, näitusel käsitletavas perioodis vaid kaks Mats Traadi luulekogu ning Urmas Karu kogu. Vähe on ilmunud ilukirjandust põhjaeesti murretes – Bernhard Viidingu, Elmar Vrageri, Ilma Järvesalu luulekogud saarte murdes ning Mari Vallisoo kogu idamurdes. (Liivak 2010)

Murdeerinevused on aga juba 20. sajandi algusest tunduvalt taandunud liikumisvõimaluste ja kirjakeele mõjude tõttu ning isegi Artur Adson, keda peetakse võru keele etaloniks, segas murret kirjakeelega. (Liivak 2010) 2013. aastal toimus Tartu Ülikoolis lõunaeesti kirjanduse teemaline konverents, mille raames võrdles Õnne Kepp lõunaestikeelseid klassikuid Artur Adsonit ja Hendrik Adamsoni. Mõlemad väljendasid paikkondliku keele kaudu kunstilist mõtet. Adson tegi seda järjekindlamalt, aga Adamson kasutas paralleelselt kirjakeelt. (Allas 2014: 155)

1.3. Sotsiolingvistika

Sotsiolingvistika uurib keele, selle kasutuse ja ühiskonna omavahelisi seoseid. Üheks peamiseks aluseks sotsiolingvistikas on arusaam, et keel on varieeruv seoses keelekasutajate sotsiaalsete omaduste ja keele kasutamise situatsiooniga. (Hennoste 2002: 217–218) Sotsiolingvistika koosneb erinevatest meetoditest ja suundadest, mille uurimise aluseks on inimese keelekasutuse suhe tema erinevate sotsiaalsete tunnustega, milleks võivad olla näiteks klass, vanus, sugu vmt. (Hennoste 2002: 230)

Varieerumist uuritakse nii kvantitatiivsete kui ka mitmete kvalitatiivsete meetoditega. (Hennoste 2002: 218) Keskseks uurimismeetodiks on kvantitatiivne sotsiolingvistika, millele pani 60ndatel aluse William Labov. (Hennoste 2002: 230) Kvantitatiivne sotsiolingvistika toetub suuresti sellele, et inimese käitumismustrid sõltuvad erineva suurusega sotsiaalsetest struktuuridest. (Mendoza-Denton 2011: 181)

Uurimisel saab üksikisikust liikuda väiksemate gruppideni nagu perekond ja sealt areneda üha edasi suuremate struktuurideni nagu linn vmt. Kui keele varieerumine võib tunduda üksikisiku kõne põhjal väljapaistva mustrita, siis kui uurida seda suurema sotsiaalse grupi kontekstis, võib ilmnedagi selgem pilt keele mustri varieerumisest. Sotsiaalse klassi puhul näiteks võib esineda korrelatsioon kõneleja asukoha sotsioökonoomses süsteemis ning mittestandardsete keelevariantide kasutamise vahel. (Mendoza-Denton 2011: 181)

Sotsiolingvistika uurimisobjekt jaguneb kaheks – kirjaliku keele analüüs ja kõnekeele ning selle alamregistrite (argikeel, släng) analüüs. Kõnekeele uurimiseks on mitmeid erinevaid meetodeid ning vaadeldakse erinevaid keele valdkondi (vestluse ehitus, sõnavara, semantika jt), kirjakeele uurimiseks on rakendatud pigem traditsioonilised lingvistikaharud. (Hennoste 2002: 217–218)

Varasemad uurimused on näidanud, et eesti keele varieerumise peamiseks mõjutajaks on situatsioon – ametlikkudes situatsioonides kasutatakse normikeelt ning argistes situatsioonides normikeelest kaugemat kõnepruuki. Rolli omab keelekasutuse varieerumisel ka sugu, nimelt naised järgivad enam normikeelt. Eesti keele uurimisel on mõjutava tegurina välja toodud ka haridus – kõrgema haridusega inimesed kasutavad rohkem normingulisi vorme. Siiski on eesti keele sotsiolekte vähe uuritud ning puuduvad suuremad sotsiolingvistikilised uurimused, mis oleks piisavad keele ja ühiskonna suhete kohta ammendava ülevaate saamiseks. (Hennoste 2002: 230)

Ilukirjanduses kasutatakse erinevaid sotsiolekte tegelaskõnes eelkõige tegelaste eristamiseks ja kõne realistikkumaks muutmiseks. Slängiga abil väljendatakse generatsioonilisi erinevusi, luuakse distants erinevate ühiskonnakihtide vahele, antakse tegelastele lokaalne iseloom. Sageli esineb dialoogis suulise kõne tunnuseid, et muuta kirjanduslikku teksti elulisemaks ning usutavamaks.

2. Läänemurde iseloomustus

Läänemurde alaks võib üldjoontes pidada kogu Lääne-Eesti rannikut alates Noarootsi piirkonnast kuni lõunapoolse riigipiirini. Enne ristsõdasid oli Läänemaa suur maakond, kuhu kuulus ka praeguse Pärnumaa lääne- ja keskosa kuni Pärnu linnani välja. Liivimaa ja Eestimaa piir jagas keskajal läänemurde ala kaheks – selle järgi kuulus Pärnust lõunapoole jääv osa Liivimaale ning edaspidi kujunes see pigem lõunamurde alaks. (Pajusalu jt 2002: 135)

Läänemurde alale kuulub territoriaalse piiritluse kohaselt Lääne- ja Pärnumaa 21 kihelkonda (Juhkam, Sepp 2000: 5). Tegelikult on läänemurde piiride kaardile märkimine üsna keeruline. Kirdepiiriks on seatud endise Lääne- ja Harjumaa piir, kuid mitmeid läänemurdelisi jooni võib leida ka Harjumaa lääneosast. Enamgi Harjumaast tekitab küsitavusi läänemurde ning Põhja-Viljandimaa murrakute suhe. Kuigi nende murdealade vahel asunud soo muudab tiheda suhtlemise ebatõenäoliseks, on siiski Viljandimaa põhjaosa murrakutest võimalik leida arvukalt läänemurdelisi jooni. Selle kandi murrakuid võiks isegi esinevate joonte põhjal pidada läänemurde alla kuuluvateks, kindlasti vähemalt siirdemurrakuteks. Isegi Viljandi ümbruses esineb läänemurdelisi tunnuseid, kuid mitte enam nii läbivalt. (Kask 1984: 18)

Lisaks kõrvalkihelkondade murrete mõjudele on läänemurre saanud mõjutusi ka naaberkeeltest. Saarlastel ja mõningail läänemaalastel oli esimese aastatuhande lõpus ja teise alguses tihe side Soomega ja seal elavate läänemeresoome põhjarühma murde kõnelejatega, eriti suur mõju oli suhtlusel Turu ümbruse elanikega. Läänemurdes on kahtlemata oluline ka rootsi keele mõju. 13. sajandi teisest poolest asustasid rootslased läänerrannikut ja saari ning rootsi keele häälikulist mõju on läänemurdest võimalik leida, kõige tugevam on see Noarootsis. (Pajusalu jt 2002: 136–137)

Läänemurret võib eelkõige ebaühtlaseks nimetada, kõige tüüpilisemad läbivad tunnused esinevad murdeala keskel. Siiski on üldjoontes läänemurre pigem laiali valgunud mööda läänerrannikut ning omab palju ühist ka saarte murdega. (Hennoste, Pajusalu 2013: 111–112) Lisaks piiride hägususele on ka läänemurde tunnuseid võrreldes teiste murretega pigem keeruline määratleda. Murre omab igast küljest ümbritsevate alade murretega arvukaid ühisjooni – läänemurde edelamurrakud on sarnased saarte murdega, põhja- ja idaosad omadel on jällegi ühisjooni keskmurdega ning ka lõunaosa murrakud ühilduvad tunnustelt lõuna-eesi murretega. (Kask 1980: 38) Läänemurde puhul on läbivate ühisjoonte leidmine üsna küsitav. Sellel alal ei esine murdejooned sugugi ühtlaselt. Konkreetsete läänemurde ühisjooned, mis on välja toodud, on eelkõige hilised ja ka piiratud esinemisalaga. (Kask 1984: 16–17)

2.1. Häälendus

Murdeõpikust “Eesti mured ja kohanimed” lähtudes eksisteerib konkreetsetel läänemurdele omistatavaid iseloomulikke jooni üsna vähe, mitmed järgnevalt loetletud murdenähtused esinevad ka mujal, kuid neid peetakse siiski läänemurde alalt pärinevaks tunnusteks.

- 1) Läänemurdes muutub sageli *v* *b*-ks, seda pigem vokaalide vahel (nt *kõba kibi* 'kõva kivi', *terbe* 'terve', *sügab* 'sügav') ja see on selle murde üks esiletõusvamaid jooni ning seda esineb peaaegu kogu läänemurde alal;
- 2) loomupärane on ka pigem loid hääldamine (nt *kasvast* 'kasvasid', *panim* 'panime', *inimest* 'inimesed'), mille tõttu esineb häälikukadu erinevatest morfoloogilistest vormidest ning sageli esineb ka teise välte kasutamist kolmanda asemel (*saada*, *anda*, *joosta*);
- 3) tuleb ette *hj*-ühendi nõrga astme vormides kadumist, alles jääb siis pehmenenud või pehmendamata *h* ning võib tekkida ka *eh*-ühend (nt *laha* või *laeha* 'lahja'); esineb teatud tüüpi astmevaheldust (nt *atter* 'ader' : *adra*, *otter* 'oder' : *odra*);
- 4) läänemurret võiks nimetada *e*-keeleks – läbiv iseloomulik muutus on esisilbi *i*

madaldumine *e*-ks, millega kaasnevad omapärased sõnakujud (nt *elm* 'ilm', *pedada* 'pidada', *sega* 'siga') ning lisaks sellele esineb ka samamoodi sõnalõpulise *i* vokaali muutumist *e*-ks (*kuhe* 'kuhi', *vaheb* 'vahib', *nime* 'nimi'), samalaadiline muutus toimub redutseeritud *e*-hääliku või häälikukao suunas ka tuletusliidetes (*menemene* 'minemine', *iluste* 'ilusti', *esitte* 'esiti');

5) mõnes murrakus on säilinud ka *ä*-harmoonia (*ädä* 'häda', *jääväd* 'jäävad').

(Pajusalu jt 2002: 137–138)

Paljud läänemurdelised jooned on levinud laialt üle Lääne-Eesti ning ka saartele. Nende joontena saab välja tuua konsonantühendi puudumise sõna alguses, *v* kadu labiaalvokaalide naabrusest ning ka konsonandi järelt *i* eest ja sõna lõpust. Esineb ka esimese silbi vokaali pikenemist ning ka *aa* ja *oo* diftongistumist *i*-tüveliste sõnade nominatiivis. (Pajusalu jt 2002: 138)

2.2. Morfoloogia

Pajusalu jt õpiku järgi on morfoloogilised erijooned üsnagi hääldusest johtuvad, näiteks on seda mõjutanud läänemurdele omane häälduse lõtvus.

- 1) Lääne-Eesti ühiseks murdejooneks on tugevaastmeline inessiiv, konkreetsetl läänemurdes aga muutub neis kolmandavärtelistes vormides tunnuse ees tüvevokaal *a* *e*-ks (nt *aittes* 'aidas', *metses* 'metsas');
- 2) kasutusel on 2-silbiliste astmevahelduslike sõnade mitmuse vormides nõrgaastmeline tüvi (nt *jalade* 'jalgade', *õladel* 'õlgadel');
- 3) teatud juhtudel esineb ka konsonantide geminatsiooni (nt *lukkeb* 'loeb').

(Pajusalu jt 2002: 138)

Nagu häälduslike tunnuste puhul, esineb ka morfoloogias mitmeid jooni, mis pole omased vaid ainuüksi läänemurdele, vaid kogu läänepoolsele Eestile. Nende hulka kuuluvad tugevaastmeline inessiiv, tugevaastmeline pluurali 3. pööre, *id*-lõpp imperfekti ja konditsionaali pluurali 3. pöördes, *da*-infinitiiviline kaudne kõneviis. Pluurali

partitiivis on *a*-tüveliste kontraheerunud noomenite ja kolme- või enamasilbiliste sõnade puhul *id*-, *ud*-lõpulistele vormidele lisandunud *od*- ja vokaallõpulised vormid.

(Pajusalu jt 2002: 138)

2.3. Edelarühma iseloomustus

Edelarühma kuuluvad Lihula, Karuse, Hanila, Varbla, Mikhkli, Tõstamaa ja suurem osa Audru kihelkonnast ning kuna need alad asuvad mere lähedal, siis sellest johtuvalt on neis murrakuis ka ühist saarte murdega, eriti Muhu ja Kihnu omaga – edelarühma võib pidada siidremurrakuks saarte ja läänemurde vahel. Edelarühmal on saarte murdega ühiseid iseloomulikke tunnuseid. (Pajusalu jt 2002: 139)

- 1) Puudub palatalisatsioon *i* ees (*pannid*, *kassid*);
- 2) noomeni singulari illatiivis esineb *se*-lõpp (*taluse* 'talusse', *soose* 'soosse');
- 3) *koer*-, *hein*-tüübis noomenite sisekaolised *de*-tunnusega mitmuse tüved (*koerde* 'koerte', *einde* 'heinte');
- 4) *lugema*, *nägema*-tüübis verbide puhul 3. pöörde mitmuses tugevaastmelised vormid (*lugebad* 'loevad', *nägevad* 'näevad');
- 5) *a*-tüveliste kahesilbiliste pika esisilbiga verbides sisekadu (*lendvad* 'lendavad', *kartvad* 'kardavad');
- 6) *nud*-partitsiip esineb *n*-lõpulisena (*tuln* 'tulnud', *läin* 'läinud');
- 7) verbi 1. pöörde lõpust kaob olevikus ja lihtminevikus *n* (*anna* 'annan', *tegi* 'tegin').

(Pajusalu jt 2002: 139–140)

Varbla ja Tõstamaa moodustavad veel omaette rühma sellega, et sinna pole mitmed läänemurdele omased uuendused jõudnud – *v* ei ole muutunud *b*-ks, ei ole sinna ulatunud geminatsioon, omapärane on **ks*-ühendi assimilatsioon (*puruse* 'puruks'), konditsionaalis aga *-s* (*tahas* 'tahaks') ja eriline on ka kahesilbiliste noomenite nõrgaastmeline tüvi (*tikkusi* 'tikkusid') (Pajusalu jt 2002: 140).

3. Karl Ristikivi

“Vähem on neid, kel pilk püsib vaikselt selgena, kes ruttamata püüavad ja enamasti suudavad asju näha nii nagu need oma sisimas on ja kes selle vaatluse tulemusi liialdamata sõnas edasi annavad. Nende viimaste hulka kuulub silmapaistvalt Karl Ristikivi – ongi nende hulka kuulunud juba oma algsest kirjanduslikust esinemisest pääle. Ta on neid kirjanikke, kes kogu oma olemusega sisaldavad usaldust.”

(Oras 1962: 7)

3.1. Murdetaust, elu ja looming

Ristikivi ei ole oma teostesse eriti põiminud autobiograafilisi seiku – seda ilmselt seetõttu, et “isakodu” pole tal kunagi olnud ja terve lapsepõlv möödus paari aasta kaupa ühes ja teises kohas elades, nii et lõpuks kodutunnet ja sidet enam ei tekkinudki. Kodutunde puudumine jättis kindlasti noore poisi hinge pitseri. (Nirk 1991: 5; 14–15) Kirjanik on läänlase vaimulaadi iseloomustavalt öelnud: *“mille olulisemaks tunnuseks on skeptiline realism paaris leebe irooniaga ja kuivavõitu huumoriga ja millele “maastiku melanhoolia” ei näi olevat eriliselt jälgi jätnud”*. Nii nägi Ristikivi enda kodupaiga elanikke, lähikondlasi ja tundub, et mingil määral ennastki. (Nirk 1991: 8)

Ristikivi kodukandiks on Varbla kihelkond, mis asus Läänemaa lõunaosas. See kant oli pigem kolkalik ja asus eraldatult eemal suurematest keskustest ja raudteest. Läänemaa oli üldse pigem kõrvaline paikkond ning muust Eestimaast nii majanduslikult kui hariduslikult paar sammu maas. Elati mõisakütkeis, puudusid võimalused talude päriseksostmiseks. (Nirk 1991: 6–7)

Kirjaniku ema Liisu Ristikivi elas seal, kus parasjagu tööd oli pakkuda ja suure osa oma elust kolis ta ühest kohast teise, peamiselt Varbla kihelkonna piirides. Liisu oli

vanatüdruk, kes Karli sündimise ajaks hakkas juba keskikka jõudma. Külarahvale oli tegelikult teada, et Karli isa oli Pivarootsist pärit Aadu talu perepoeg Juhan – neil olid Liisuga lähedased suhted, mis polnud saladuseks ning oli ka ilmselt mingid tulevikku puudutav kokkulepe. Midagi aga juhtus (ilmselt Juhani vanemad arvasid, et ta leiaks parema nooriku) ning Liisu jäi lapseootuses üksi. Juhan pole kunagi Karli enda pojaks tunnistanud ning ka Karl ei ole oma isa elus sõnagagi maininud. (Nirk 1991: 8–19)

Liisu kolis Karli sündimise ajaks Pivarootsist ära, leidis tööd oma tädi juures Uue-Varblas, Kadaka külas, Sipka talus ja seal nägi kirjanik ilmavalgust 3. oktoobril 1912. Seal elasid nad veel paar aastat, umbes 1915. koliti tagasi Pivarootsi, sest Karli ema leidis seal tööd ning ka vanainimese last valvama. Mõnda aega elas väike Karl ka Liisu õe peres Juurikal. Päris püsivat eluaset ei tekkinud neil kunagi, aga Juurikal oldi justkui peaaegu omad ja Karli lapsepõlve rõõmsaimad hetked möödusid selles mereäärses talus, ka noormehena käis ta linnast seda paika külastamas. Mõne aasta pärast koliti Ristikivide põliskoju Võipsisse. (Nirk 1991: 10–13)

Kohustuslik iga kooli minemiseks oli 8 eluaastat, kuid Karli koolipanekuga ei kiirustatud, sest see asus kaugel. Kui poiss hakkas aga juba 10-aastaseks saama, tuli ikkagi koolitee jalge alla võtta. Kool asus Vana-Varbla endises mõisahoones ja Karl elas mõne aja selle juures internaadis, mõne aja läheduses elavate sugulaste juures. 1925. a läks Liisu tööle Uue-Varbla mõisasüdamikus asuva meieri juurde, kus leidis koolivaheaegadel tööd ka poisile. (Nirk 1991: 13–17)

1927. a lõpetas Karl 14-aastasena Varbla 6-klassilise algkooli parimate hinnetega ja nad kolisid mitmekümne kilomeetri kaugusele Kullamaa kihelkonda, Vaikna valda. Seal leidis töökoht karmide, aga sobilike tingimustega: Liisu töötab talus aastaringselt, Karl suvised vaheajad ning selle eest sai Karl õppimisvõimaluse Tallinnas peavarju, riiete ja ülalpidamisega. (Nirk 1991: 18–19) Lõpetanud Varblas algkooli, kolib ta 1927. a Tallinna ja elab seal kuni 1936. aastani. Esimesed kolm Tallinnas elatud aastat õpib ta Tallinna kaubanduskoolis, pärast seda alustab õpinguid Tallinna Kolledži

humanitaarharus ja lõpetab selle 1932. aastal. Õpingute ajal töötab ajutiselt ka K. Brandiesi tapeediäris õpipoisina. (Mägi 1962: 6)

Tallinnas saabki alguse Ristikivi kirjanduslik looming, mis esialgu piirneb ajakirjanduses ilmumisega. Tuntuse saavutab ta aga noorsookirjanikuna ning teenib oma lasteraamatutega ka tunnustamist “Looduse” noorsookirjanduse võistlustel, pälvides mitmeid auhinnalisi kohti. 1936. a lahkub Ristikivi Tallinnast ning siirdub võistlustel teenitud preemiatega Tartusse, et alustada õpinguid ülikoolis – matemaatika-loodusteaduskonnas ja hiljem valib oma erialaks geograafia, mille kõrvalt aga kuulab aeg-ajalt filosoofiateaduskonna loenguid. (Mägi 1962: 8–12)

1938. a ilmub hiljem kriitikute poolt Tallinna triloogiaks tituleeritud triloogia esimene romaan “Tuli ja raud”. See oli üleüldse Ristikivi esimene romaan ning pälvis laialdase tagasiside ja tunnustuse. Triloogia teise osa nimeks pani autor “Õige mehe koda” ning see ilmus 1940. aastal, kuid tsensuuri poolt kohandatud pealkirja “Võõras majas” all. Kui esimest raamatut nimetati töölisromaaniks, siis teist kaupmeheromaaniks. Triloogia lõpetab 1942 ilmunud “Rohtaed”, mille peategelane suundub Tallinna haridust omandama. Ristikivi ise on öelnud, et oligi kavandanud kolm romaani, millest üks käsitleks töolist, teine linnakodanlust ja kolmas intelligentsi. (Mägi 1962: 16–33)

1942. a lõpetab Ristikivi ülikooli ja saab tööd Tartu ülikooli majandusgeograafia instituudi professori Edgar Kanti juures, samal ajal töötab ta ka oma magistritöö kallal, mille teemaks Tartu linna rahvastikuprobleemid. Keeruliste aegade künnisel, 1943. a novembris lahkub ta Eestist ja maabub Helsingis, kus ta peagi alustab tööd asjaajajana Eesti Büroos. 1944. a liigub ta edasi Rootsi, mõned kuud mööduvad pagulaslaagrites, aga siis saab koha arhiivitööliseks Uppsala ülikooli geograafia instituudis. 1947. a kolib Stockholmi, kus 1949. a asub riigi kindlustusasutuse teenistusse ja 1955. a hakkab Solnas haigekassa ametnikuks. (Mägi 1962: 38–39)

1946 ja 1947 ilmuvad kaks köidet kavalkaad-romaanist, mis olid juba kodumaal kavandatud ja alustatud – “Kõik, mis kunagi oli” ja “Ei juhtunud midagi”. Edasistel aastatel Ristikivi kirjutamise hoog raugneb, Rootsis kohanemisel ja n-ö uue elu alustamise raskustel on tõenäoliselt oma roll. Perioodil 1948–1960 ilmub autori sulest vaid üks ilukirjanduslik teos, “Hingede öö” (1953). Kuigi ilukirjanduslikult maastikult toimub kerge tagasitõmbumine, on ta siiski aktiivne ajakirjanduses – kirjutab erinevaid arvustusi, poliitilisi ja ilmavaatelisi artikleid ja tegeleb toimetamisega. Tema huvi ja põhjalikke teadmisi eesti kirjanduse kohta väljendab 1954 ilmunud “Eesti kirjanduse lugu”, esseistlik-vestlevas vormis raamat, kus ta annab ülevaate eesti kirjandusest isiklikus ja humoristlikus stiilis. 1953. a ilmuvad tema esimesed luuletused “Tulimullas”. (Mägi 1962: 40–48)

Pärast kaheksa-aastast loomingulist pausi hakkas Ristikivi taas aktiivselt kirjutama ja järgnevalt avaldas ta pea igal aastal uue romaani. Ilmus ajalooliste romaanide triloogia esimene osa “Põlev lipp” (1961), selle järel “Viimne linn” (1962) ja kroonikate sarja lõpetas “Surma ratsanikud” (1963). Juba 1964. aastal ilmus allegoorilis-groteskne “Imede saar”, mis kuulub ka tema ajalooliste romaanide sarja ja jääb vahemänguks kroonikate triloogia ning järgneva elulugude triloogia vahele. Eelmainitud biograafiliste romaanide triloogia esimeseks raamatuks oli “Mõrsjalinik”, mis ilmus 1965, teine raamat “Rõõmulaul” ilmub juba järgmisel aastal, viimase osana 1967 ilmus “Nõiduse õpilane” ning juba sellele järgneval aastal samuti ajaloolisesse sarja kuuluv, vahepeatüki rolli kandev lühilugude raamat “Sigtuna väravad”. (vt Nirk 1991: 189–227)

Aktiivne kirjatöö ja raamatute ilmumine jätkub kolmanda ajaloolise triloogiana, esimesena 1970 ilmunud “Õilsad südamed”, sellele järgneb samal aastal “Lohe hambad” ja 1972 ilmub triloogia viimane osa “Kahekordne mäng”. Oma kolmanda triloogiaga jõudis autor 16. ja 17. sajandisse. (vt Nirk 1991: 228–247) Ristikivi esimene ja õigupoolest ainus luulekogu “Inimese teekond” ilmus 1972. Ajaloolistele romaanidele pani punkti “Kaspar von Schmerzburgi Rooma päevik”, mis jäi ka autori viimaseks teoseks. (vt Nirk 1991: 248–270)

3.2. Romaani “Tuli ja raud” tegelased ja olustik

Kuna uurimuse aluseks olevas teoses on olustik ning murdekasutus kahtlemata korrelatsioonis, siis siinkohal annan põgusa ülevaate teose sisust ja tegelastest, et murdeanalüüsi osas oleks võimalik selle info baasil seoseid luua. “Tuli ja raud” on Tallinna triloogiaks nimetatud sarja esimene raamat, suurem osa tegevusest toimub tõepoolest Tallinnas. Raamat koosneb viiest osast ning juba esimeses osas kolib tegevustik Tallinna, seega läänemurde alal toimub süžest vaid umbes 50 lehekülge, kuid sellegipoolest leidub selles osas läänemurret küllaldaselt ning peategelased võtavad enda kodukandi murde ka linna kaasa. Tegevus toimub aastail 1885–1936.

Esimeses osas on peategelased Jüri ja Eeva veel noored, nad tutvuvad ja sealt saab lugu alguse. Raamatu alguses on õigupoolest teose kõige kirevam murdepilt, sest siis nad asuvad veel Läänemaal ning erinevad vanad peremehed ja muud kõrvaltegelased kasutavad haruldasi läänemurde jooni. Kuigi Jüri ja Eeva kõnemaneeeris on murdel koht teose lõpuni, siis nende murdeline sõnavara on püsiv ja stabiilne, aga see pole nii harukordne kui nii-öelda kohalikel vanameestel. Peategelased kasutavad enam klassikalisi murdejooi ning läbivalt samal viisil. Tallinnasse kolivad nad juba noore perena, Jüri ja Eeva esimene poeg Mart sündis veel Läänemaal.

Ülejäänud teose tegevustik leiab aset suuremalt jaolt Tallinnas, keskmis olevateks tegelasteks endiselt Jüri ja Eeva. Esimene poeg Mart käib koolis, sest Jüri tahab oma pojast koolitatud meest teha, kuid Marti ennast tõmbab “musta töö poole” ning ta läheb lukksepa õpilaseks. Selleks ajaks, kui Mart saab täiskasvanuks, on tal noor naine ja vastsündinud poeg, ning ta on jõudnud oma unistuste ametini – ta on vedurijuht. Sellel samal unistuste ametil hukkub ta õnnetuses. Mardist jäävad maha naine Adeele ja poeg Ilmar. Mart ei jää Jüri ja Eeva ainsaks lapseks. Kui Mart oli veel väike, sündis talle õde, kes hukkus õnnetult tulekahjus ning varsti pärast seda said Jüri ja Eeva veel ühe tütre,

kes sündis haigena ning suri alles väikelapsena. Neljanda lapse, Hermaniga, oli alatasa probleeme ning lõpuks ta rändas Ameerikasse ning sealt tagasi ei tulnudki. Esimese poja Mardi last kasvastasid Jüri ja Eeva aga nagu oma last ning Ilmar ise ka eelistas pigem vanavanemate pool elada, kui oma pärisema ning kasuisa pool. Ka Herman aga kauges neist lõpuks ning viimaks olid Jüri ja Eeva ikka tegelikkuses kahekesi.

Jüri ja Eeva ei läinud linna kunagi ideega sinna igaveseks jääda. Nad olid realistlikud inimesed, tööinimesed. Jüri veetis pea terve oma elu töötades vabrikus ning ta ei nurisenud ega ei läinud kaasa erinevate sotsiaalsete sündmustega, nagu rahutused või streigid jmt. Ta tahtis lihtsalt oma elu ära elada ning tööd teha. Üsnagi samasuguse hoiakuga oli Eeva. Neil oli siiski aga unistus, mis raamatus aeg ajalt esile kerkib. Nad tahtsid maale tagasi, nad unistasid oma väikesest maalapist ja majast. Eeva unistas lehmadest. Jüri unistas paigast, mis oleks täiesti oma. Elu aga viskas neile pidevalt kaikaid kodaratesse ning nende unistus, isegi kui see tundus vahel käegakatsutav, ei saanud neil kunagi teoks. Jüri ja Eeva seadsid alati teiste vajadused endi unistustest ettepoole. Jürile oli tähtis oma poegade koolitamine, et nad ei peaks terve elu vabrikus musta tööd tegema ning selle arvelt oli ta nõus oma unistuse ohverdama. Pärast kahe poja koolitamist, kellest üks suri noorena ning teine põgenes Ameerikasse, pärast kahe tütre väga noores eas õnnetut hukkumist, ei olnud Jüri ikka käega löönud. Siis võttis ta endale kohustuseks ka oma pojapoja Ilmari koolitamise. See ei jooksnud tühja, sest Ilmarist tõesti sai edukas mees, aga sellegipoolest triivisid nad lahku ning lõpuks jäi mulje, et Jüri ja Eeva oleksid oma elud justkui teiste jaoks elanud.

Kuna nende elust möödus ainult noorus Läänemaal ning ülejäänud aeg Tallinnas, oleks võinud arvata, et murre nende kõnest kaob. Üldiselt olid murdejooned aga üsna laialdaselt säilinud ning Jüri ja Eeva kandsid seda kõnet endaga kaasas terve oma elu. Seose saab luua nende murde ja identiteedi vahele, nad nägid ennast terve elu ikkagi maainimeste mitte linnainimestena ning nad ei pidanud õigeks või ei leidnud vajadust oma kõnet muuta. Nende murde säilitamine on ilmselt suuresti psühholoogiline taotlus, kuna nende unistus oma maakodust säilis, säilis ka nende maapärase kõne.

4. Murdekasutuse analüüs

Romaanis kasutavad oma kõnes murret kõige rohkem peategelased Jüri ja Eeva. Alguses, kui nad veel Läänemaal elavad, esineb murret ka kõrvaltegelaste kõnes, kelleks on peamiselt erinevad taluperemehed. Mõlemat võib ka foneetiliste ja morfoloogiliste murdejoonte tabelitest näha. Kuigi tabelite põhjal võib järeldada, et taluperemehed kasutavad enam murret kui perenaised, sulased või tüdrukud, kuid asi on pigem selles, et peremeestele on rohkem kõnevõimalust antud.

4.1. Foneetiline analüüs

Tabel 1. Enim kasutatud foneetilised murdejooned

Tegelane	<i>j</i> sise- kadu	<i>ära</i> > <i>ää</i>	muu sise- kadu	lõpu- kadu	<i>enam</i> > <i>änam</i>	<i>nii</i> > <i>na</i>	<i>ao</i> > <i>äu</i>	<i>i</i> > <i>e</i>	<i>e</i> > <i>i</i>	<i>mb</i> > <i>mm</i>	KOKKU
Jüri	6	15	7	4	40	10	5	24	20	1	132
Eeva	6	22	5	4	38	11	4	24	21	2	137
Mart	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Herman	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Eedu	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	3
Hendriku peremees	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
Jaagumardi peremees	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	2
Leeviku peremees	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1

Lepplaane peremees	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-	3
Uue- Hendriku peremees	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2
Vaariku taat	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Mõisavirtin	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mõisatüdruk	1	-	-	-	-	-	-	1	1	2	5
Teised	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	3
KOKKU	15	41	13	10	78	24	10	55	43	6	

Tabelis on toodud välja kümme foneetilist murdejoont, mis tegelaskõnes sagedasemat kasutust leidsid. Selgelt on näha, et teistest tunduvalt rohkem kasutavad murret Jüri ja Eeva. Sellel on erinevaid põhjuseid – nimelt peamised kõrvaltegelased figureerivad romaanis väga lühikest aega, peremehed praktiliselt ainult paarikümnel leheküljel, samamoodi ka mõisategelased. Kui Jüri ja Eeva Tallinna kolivad, siis seal neil enam Läänemaa inimestega suurt kokkupuudet pole ja seega jääbki murre vaid nende kõnesse. Kuigi tabelis on välja toodud ka peategelaste kaks poega, ei kasuta nad oma kõnes murret praktiliselt üldse, levinuimatest foneetilisest murdejoontest esineb mõlema poja kõnes terve romaani vältel vaid üks näide.

Foneetiliste murdejoonte tabeli seletus ja näited:

- 1) poolvokaal *j* sõna sees peamiselt madalate ja keskkõrgete vokaalide vahel madaldub, vahel kaob täiesti, see on läänemurdes laia levikuga (Juhkam, Sepp 2000: 34), teoses on sõnadest kadunud peamiselt kahe *a* vahelt, näiteks verbis *aama* 'ajama' ja noomenis *aal* 'ajal', *j* kadu võib täheldada paar korda ka teiste vokaalide vahelt, näiteks *soem* 'soojem' ja *vautama* 'vajutama';
- 2) läbivalt on kasutusel sõna 'ära' vormina *ää*;

- 3) on kadunud vokaalidevaheline *v* nii labiaalvokaali eest kui järelt ja ka lõpukao tõttu sõna lõppu sattunud *v* (Juhkam, Sepp 2000: 35), *v* kadu esineb sõnades *sui* 'suvi' ja *tali* 'talv';
- 4) kadunud on *d* sõnas *ääre* 'äärde' ja *i* sõnas *kudas* või ka *kuda* 'kuidas';
- 5) lõpukadu esineb vähem, aga erinevatel viisidel, peamiselt kaob lõpust konsonant – sõnades *ena* 'enam', *käe* 'käes', *päe* 'päev', *mööda* 'möödas', *vars* 'varss' , üks kord ka vokaal sõnas *mini* 'minia';
- 6) läänemurdeline joon on *e* > *ä* muutus, näiteks sõnas *enam* > *änam* (Juhkam, Sepp 2000: 38) ning seda konkreetset joont on esinenud üsna sagedaselt, kuid vaid kahe peategelase kõnes;
- 7) *nii* > *na* teisenemine on ka enim kasutatud peategelaste kõnes, paar korda ka mõne Läänemaa peremehe kõnes;
- 8) *ao* > *äu* teisenemise peamise näitena võib välja tuua sõna jagu genitiivi *jäu* 'jao', selle teisenemise kõrval võib ära märkida ka *äo* > *äu* esinemise sõna nägu genitiivis *näu* 'näo', kord muutub *o* *u*-ks ka sõna tegu genitiivis *teu* 'teo' ja verbis *töutan* 'töotan';
- 9) *i*-tüvelistel nimisõnadel on sageli asendunud tüvevokaal *e*-ga (Juhkam, Sepp 2000: 19), käesolevas teoses enim *-sti* lõpulistes sõnades, nagu *kurjaste*, *kergeste*, *tõeste*, *kibedaste*, *sandiste*, *halvaste*, *heaste*, *hulluste*, *tubliste*, *kangeste* – kõiki esineb kõnes kord kuni paar, üks kord ka sõnas *ööseti* 'öösi';
- 10) teise silbi *e* asemel on sõnuti *i* (Juhkam, Sepp 2000: 19), see tunnus ei ole raamatus kuigi laialt kasutusel, kuid sõna *isi* 'ise' esineb kõnes kokku 40 korda, seega ühe sõna näitel on on seda murdejoont kasutatud üsna rohkelt, paar korda esineb sõna *lain* 'laen' ning kord *roosiaid* 'roosiaed';
- 11) Läänemurdele on omane tugevasse astmesse üldistunud assimilatsioon *mb* > *mm* (Juhkam, Sepp 2000: 32), teoses esineb sõnades *ümmer* 'üumber' ning *tõmmad* 'tõmbad'.

Vähemesinenud foneetilised murdejooned ja näited:

- 1) murdeõpikutes laialdaselt levinud läänemurde näide *kibi* 'kivi' esineb teoses kaks korda, kohe alguses ja üsna ebaoluliste kõrvaltegelaste kõnes, hiljem on kasutanud Eeva sõna 'kivi' mitmuse partitiivi vormina *kiva* 'kive'. Juhkami ja Sepa järgi esineb seda muutust sõna keskel või lõpus ja on omane Läänemaa murretele, kuid ulatub ka Pärnumaale (2000: 35–36);
- 2) üks läänemurdelistest üldjoontest on konsonantühendi puudumine sõna algul (Juhkam, Sepp 2000: 57), raamatus kaks näidet sõnadena *raam* 'kraam' ja *treik* 'streik';
- 3) sõna 'kes' partitiivivormina on korduvalt kasutatud *kedast*;
- 4) esineb vaheldust *u > ü*, näiteks sõnades 'juba' ja 'just' on võimalik nii *u* kui *ü* (Juhkam, Sepp 2000: 39), antud juhul on *u* muutunud *ü*-ks varieeruvast sõnas 'justkui' – *jüsku, jüstku, jüstkui*;
- 5) algse spirandi kadu pika vokaali järelt on tekkinud nõrgas astmes vormid *uus* : *uie* ja *kuus* : *kuie* (Juhkam, Sepp 2000: 34), sõnad *kuie* 'kuue', *uie* 'uue' esinevad paar korda ka teoses;
- 6) pikad vokaalid enamasti on säilinud, aga just vanemates kirjapanekutes esineb ka diftongistumist (Juhkam, Sepp 2000: 39), teoses on toimunud diftongistumist läbivalt sõnas *võeras* 'võõras';
- 7) vastupidi diftongi muutumist pikaks vokaaliks esineb sõnades *sääda* 'seada' ja *tääda* 'teada';
- 8) sõna 'laupäev' või 'pühapäev' on nii nominatiivis kui genitiivis teisenenud *lauba* ja *pühaba* vormideks, ilmselt ei ole need ainsad nädalapäevad, mille puhul sellist murdevormi kasutatakse, kuid romaanis on need ainsana jutuks;
- 9) viis-kuus korda esineb järgnevaid muutuseid: *vasta* 'vastu', *paergu* 'praegu', *pailu* 'palju';
- 10) aeg-ajalt on näha üksikjuhte *u* muutumisest *i*-ks sõnades *tüdruk* 'tüdruk', *natike* 'natuke' ja sõna 'tants' partitiivis *tantsi* 'tantsu';
- 11) võõrsõnades 'insener' ja 'miljonär' esineb muutust *insinäär* ja *miljunäär*.

4.2. Morfoloogiline analüüs

Tabel 2. Enim kasutatud morfoloogilised murdejooned

Tegelane	<i>korter</i> tüüp	<i>juurde</i> > <i>juure</i>	<i>meie</i> > <i>meite</i>	<i>nud</i> > <i>n</i>	<i>nud</i> > <i>nd</i>	<i>on</i> > <i>oo</i>	<i>pole</i> > <i>põle</i>	lõputa vormid	<i>õhtul</i> > <i>õhta</i>	KOKKU
Jüri	5	6	4	7	63	7	52	12	4	167
Eeva	9	3	7	1	50	12	38	9	3	139
Mart	-	-	-	-	4	-	4	-	-	8
Herman	-	3	-	-	1	-	-	-	-	4
Ilmar	1	1	-	-	3	-	-	-	-	5
Eedu	-	-	-	-	1	2	-	-	-	3
Ehitus- meister	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Hendriku peremees	-	-	-	2	1	1	2	-	-	6
Jaagumardi peremees	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
Leeviku peremees	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Lepplaane peremees	-	-	-	1	1	-	3	-	-	5
Uue- Hendriku peremees	-	-	-	1	-	3	-	-	-	4
Vaariku taat	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2

Mõisavirtin	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2
Mõisatüdruk	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
Teised	-	-	-	-	2	-	2	-	-	4
KOKKU	15	13	11	12	127	29	106	21	8	

Eelnenud morfoloogiliste murdejoonte tabelis on samuti välja toodud enim esinenud ja märkimisväärsemat murdejooned. Ka sellele tabelile pilku peale heites võib selgelt eristada Jüri ja Eeva murdekasutuse domineerivust.

Morfoloogiliste murdejoonte tabeli seletus ja näited:

- 1) *korter* tüüpi sõnade teisenemist toimub nii genitiivis, näiteks sõnades *kortre* 'korterit' ja *tohtre* 'tohteri', kui partitiivis, kus esineb see samamoodi sõna *kortert* 'korterit' korral, aga ka sõnades *keisert* 'keisrit' ja *elektert* 'elektrit';
- 2) esineb sõnavorm *juure* 'juurde';
- 3) Jüri ja Eeva kasutavad sõna 'meie' genitiivi vormina *meite* 'meie', sagedasem on ka adessiiv *meitel* 'meil' kasutamine;
- 4) *nud* > *n* ja *nud* > *nd* teisenemine on tabelis eraldi tulpades välja toodud, sest huvitav on see, et peategelased kasutavad neid vorme kõrvuti; *nud* > *nd* muutus on ainuke kirjakeelest erinev tunnus, mida esineb ka linnategelaste kõnes; seda teisenemist esineb laialt erinevates verbides, näiteks *nud* > *n* muutus sõnades *teadn* 'teadnud', *keeln* 'keelanud', *õmmeln* 'õmmelnud', *kuuln* 'kuulnud', *sõitn* 'sõitnud', *tahtn* 'tahtnud', *tuln* 'tulnud' jt ja *nud* > *nd* veel tunduvalt sagedamini, näiteks sõnades *luband* 'lubanud', *eland* 'elanud', *hakand* 'hakanud', *julgend* 'julgenud', *käind* 'käinud', *kogund* 'kogunud', *nokastand* 'nokastanud', *olnd* 'olnud', *surnd* 'surnud' jpt, kord on esinenud ka *nud*-lõpu täielikku kadu sõnas *tund* 'tundnud' – *nud*-kesksõna on Läänemaa põhja- ja idaosas ülekaalukalt *nd*-lõpuga ja seda ka kesk- ja saarte murdes, Läänemaa lääne- ja edelaosa

murrakutes aga on levinud *n*-line vorm (Juhkam, Sepp 2000: 25), seega on märkimisväärne, et teoses esineb mõlemaid kõrvuti;

- 5) läbivalt on esinenud *on* > *oo* ja *pole* > *põle* teisenemist, *põle* on levinud eitusverbi vorm (Juhkam, Sepp 2000: 30);
- 6) üldlevinud on lõputa illatiiv (Juhkam, Sepp 2000: 20), nagu *kiriku* 'kirikusse' *vabriku* 'vabrikusse' korral; lõputa inessiiv *kodu* 'kodus', adessiivi vormides, mis peamiselt väljendavad aega, nagu *sügise* 'sügisel', *hommiku* 'hommikul', *esmaspäe* 'esmaspäeval' ja ka adjektiivides nagu *iga* 'igal', *kuski* 'kuskil', *tuleva* 'tuleval' ja kord konjunktsioonis *sii* 'siis';
- 7) sõna 'õhtu' adessiivis esineb *õhta* 'õhtul' kasutamist.

Vähemesinenud morfoloogilised murdejooned ja näited:

- 1) pluurali partitiivis esineb *a*-partitiivi, seda esineb *i*-, *e*- ja *u*-tüvedes, laialdaselt põhjaeesti keelealal (Juhkam, Sepp 2000: 21), käesolevas raamatus näiteks *kiva* 'kive' ja *aluspüksa* 'aluspükse';
- 2) aega väljendavate adverbistunud vormid, näiteks *kevadi* 'kevadel' ja *öösi* 'ööselt', *kesknädali* 'kesknädalal';
- 3) iseloomulik on sõna 'kodu' elatiivi vormina *kottu* 'kodust';
- 4) kogu käsitletaval murdealal on astmevahelduslike sõnade singulari inessiiv tugevas astmes (Juhkam, Sepp 2000: 46), teoses kasutatakse seda näiteks sõnades *jalgas* 'jalas', *selgas* 'seljas', *hindas* 'hinnas', *kohtas* 'kohas', *paikas* 'paigas', see on levinud kogu Läänemaal, aga ka osalt Harju-, Järva-, Pärnu- ja Põhja-Viljandimaal (Juhkam, Sepp 2000: 20);
- 5) kasutusel on ka tugev pluurali 3. pöörde verbides *lähvad* 'lähevad' ja *kaduvad* 'kaovad';
- 6) sõnas 'jooksma' on kogu läänemurde alal *ks* > *s* (Juhkam, Sepp 2000: 33), raamatus esineb verbi erinevatest vormidest *jooseb* 'jookseb', *joosid* 'jooksid', *joosmine* 'jooksmine', *joosnud* 'jooksnud' jne.

4.3. Sõnavarajooned, väljendid, kõnekäänud

Korduvalt on kasutatud sõna *kedagi* 'midagi' tähenduses. Seda kasutasid peamiselt Jüri ja Eeva. Läbivalt kasutatakse *misuke* ja *nisuke* erinevaid vorme. Mitmete sõnade väärvormide kasutamisega tahab autor ilmselt näidata teadmatust või väljendada omamoodi harimatust. Nende sõnade alla võivad kuuluda näiteks *kalidor* 'koridor', *kultuura* 'kultuur', *kunts* 'kunst', *pidal* 'haigla' *põletsei* 'politsei', *poluvärnik* 'polüvernik', sanep 'samet' jt. Esineb situatsioon, kus Eeva kasutab sõna *reserv*, kuid mõtleb sellega hoopis serviisi ja sellega kasutab autor sõnavara konkreetset tegelase teadmatuse rõhutamiseks.

Kasutatud on ka mitmeid omapäraseid sõnu, mis ei näita konkreetset kõneleja lihtsust või rumalust vaid pigem päritolu ja omapära. Sellised sõnad on näiteks *jurama* 'tüli norima', *kärgab* 'kärgib', *kirgas* 'kires', *lorisema* 'lora ajama', *maruma* 'räuskama, vihastama', *naakuma* 'nökkima või norima', *rehnuk* 'palk, töötasu', *säädsam* 'parem, tublim'. Lisaks läbivatele kõnes esinevatele murdejoontele on selliste sõnavaraliste ilmingutega tegelaste kõnepruuki rikastatud ja iseloomulikumaks tehtud.

Tegelaste kõne muudavad värvikamaks mitmesugused väljendid ja metafoorid. Näiteks poiste meelest oli Eeva *nagu kadakas* ehk siis tõrges ja pirtsakas ja Jüri ütles, et ta on *mullamutiks loodud* ehk ta on maamees ja temast kaabukandjat ei saa. Kasutatud on erinevaid väljendeid: *sellest tükist* 'sellepoolest, sellest küljest', *antvärk* 'härrasmees', *võõrusel käima* 'külastama', *vissnina* 'vingus inimene', *ümmersaskja* 'kergete elukommetega inimene', *kimpu jääma* 'hätta jääma', *lähme ette kuskile* 'lähme õite kuskile', *olgu ette* 'olgu peale', *teadust saama* 'aru saama, teada saama', *untsantsakas* 'peenutseja, kadakasaks', *pole märku peas* 'pole mõistusega korras', *poolmutsakas* 'rumal, peast lihtne', *naakman* 'suli, võrukael', *hobusekont* 'vilets hobune', *läheb vaevast viisi* 'läheb raskelt', *kreeps* 'närvivapustus', *lauakirik* 'armulaud kirikus'.

Eeva väljendas oma üllatust või ehmatust erinevate hüüatustena nagu "*hoidku-keelgu!*",

“helde hoidku!” või *“Jessuke!”*. Välja võib tuua ka paar lausungit, mis oma kõla ja tähenduse poolest annavad vanasõna mõõdu välja nagu *“jüsku jänes, kohe kui krabinat kuuled, paned putked mängima”* (Ristikivi 1938: 263) tähenduses, et inimene on arg ja juba väikese ehmatuse peale põgeneb ja *“mis mul hundist, kes võtab ja läheb metsa, nii et händ lööb hilpu!”* (Ristikivi 1938: 16) - seda kasutas Eeva sellises kontekstis, et mis tal Jürist, kui see käib külas ja tagajärgi tema jaoks pole – kui hommik tuleb, läheb pikemalt mõtlemata minema.

4.4. Murdekasutuse eesmärgid, järeldused

Sotsiolingvistilisest seisukohast saab välja tuua murde kasutamise tegelaskõnes lokaalsuse väljendamiseks, eriti raamatu esimeses osas. Kui tegevustik leiab veel aset Läänemaal ning dialoogis esineb ka mitmete kohalike talumeeste kõnet, on seal kasutatud läänemurret kindlasti autentsuse ja eheduse lisamiseks.

Ülejäänud raamatus väljendub murdekasutus sotsiolingvistilisel tasemel väga spetsiifiliselt, nimelt ühe perekonna ühe generatsiooni kõnes – esindajateks Jüri ja Eeva. Kuigi peresse kuuluvad ka pojad ja pojapoeg, siis nemad kasutavad murret väga minimaalselt, võib öelda, et praktiliselt üldse mitte. Sellest saab järeldada seda, et pojad on terve elu elanud Tallinnas ja peavad ennast linnaelanikeks. Jüri ja Eeva on suurema osa oma elust küll linnas elanud, aga nende kõne sisaldab raamatu lõpuni murdetunnuseid, mis on nende karakterite iseloomustamiseks üsnagi oluline faktor. On ilmselge, et Jüri ja Eeva ei ole n-ö kadakasaksad, nad ei kanna edevaid riideid ja ei ürita ka sakslikult kõneleda, nende kõnes väljendub see, et nad ei häbene oma päritolu.

Huvitav ja oluline nähtus, mis raamatus esinevat läbivat murdekasutust uurides selgus, oli see, et Jüri ja Eeva kasutavad murret üsnagi samal määral. Jüri töötab tehases ja käib rohkem inimestega läbi ning Eeva on suuresti kodune, kuid nende kõnepruuk on siiski ühe loomuga ja samal tasemel. Lisaks on märkimisväärne see, et nad kasutavad murret teose lõpuni üsna sama rohkelt. Sellele on lihtsaks seletuseks nende unistus – Tallinna

kolides ei mõelnud nad kunagi, et see jääbki nende koduks, nad teevad tööd ja elavad, kuid sisimas unistavad siiski päris oma maakodust, lehmade ja karjamaaga. See unistus on ilmselt üks faktoreid, mis nende murret elus hoidis. Nad ei üritanud tingimata linnaelanike sekka sulanduda, sest nad arvasid et nad sinna lõplikult ei jää. Teoses ei teki kunagi muljet, et nad oma keelt või kõnet häbeneks, vaid pojapoeg Ilmar mõtleb, et vanematel on kummaline ja iganenud keel: “*nad kõnelesid ikka veel sama kodunurga keelt, mida oli piinlik kuulata*” (Ristikivi 1938: 429).

Murdekeelse kõnega, mis vastandub linnapärasele ja kirjakeelsele kõnepruugile, ei ole autor üritanud selle kõnelejaid madaldada. Sellist muljet ei teki kordagi, tema ridadevahelistest mõtetest jääb pigem mulje, et ta igati austab ja väärtustab neid tugevaid ja tõsiseid maainimesi ning nende kõne on samamoodi austamist väärt. Seega selle teose näitel ei tundu sotsiolingvistilisest vaatepunktist murre väljendavat harimatust või madalat staatust, vaid lokaalset kuuluvust ja omamoodi ustavust oma päritolule. Ka soo või generatsiooni tasandil ei ole üritatud murdekasutusega tegelasi eristada – Jüri ja Eeva kasutavad murret üsna sarnaselt ja läbivalt terve raamatu jooksul, alates sellest kui nad on teismelised kuni surmani. Nende kõnes esinev murre on aga üsna alalhoidlik, nagu võib näha tabelites esinenud populaarsete joonte põhjal – peategelaste kõnesse on pikitud rohkelt nii-öelda klassikalisi ja igapäevasemaid murdejooni, kui marginaalne läänemurdele omane joon $v > b$ esineb ainult paar korda raamatu alguses ja seda kõrvaltegelaste kõnes.

Kokkuvõte

Uurimuses anti ülevaade murdekasutusest Karl Ristikivi romaani “Tuli ja raud” (1938) tegelaskõnes. Analüüsivas osas toodi tabelitesse paigutatuna välja erinevate murdejoonte kvantitatiivne kasutus ning seletati need lahti teosest “Läänemurde tekstid” (Juhkam, Sepp 2000) lähtudes ning erinevate raamatust pärit näidete toel. Analüüsi peatükile eelnenud teoreetilistes peatükkides avatakse murrete kasutamist kirjanduses ning mõtestatakse lahti lingvistilise analüüsi ja sotsiolingvistika mõisted. Tutvustatakse ka läänemurret ning Karl Ristikivi kui kirjanikku ning uurimuse aluseks oleva romaani “Tuli ja raud” sisulisemat poolt.

Foneetilise analüüsi osas selgus, et kõige enamlevinud murdejooned tegelaskõnes on *ära* > *ää*; *enam* > *änam* ja *nii* > *na*. Laialdaselt on muutunud sõnalõpuvokaal *-i* *-e*-ks, vastupidist tendentsi esineb vähem ja konkreetset sõnas 'ise', mis on muutunud *isi*-ks.

Morfoloogilist analüüsi käsitlevast peatükist võib välja tuua enim kasutatud murdetunnustena *nud*-kesksõnade muutumist kas *nd*- või *n*-lõpulisteks. Neist enam on levinud *nd*-lõpulised vormid, ent huvitav on fakt, et mõlemad variandid kõrvuti eksisteerivad ning esineb ka seda, et üks tegelane kasutab paralleelselt mõlemat varianti. Lisaks on ülekaalukalt levinum muutus *pole* > *põle*.

Sõnavarajoontest olid enim kasutuses *misuke* ja *nisuke* erinevates vormides ning läbivalt kasutatakse sõna *kedagi* 'midagi' tähenduses. Kohati kasutab autor võõramate sõnade väärforme, et väljendada kõneleja lihtsust või asjatundmatust, nt *kunts* 'kunst', *sanep* 'samet', *põletsei* 'politsei' jt. Kõnesse on pigitud ka mitmeid huvitavaid sõnavorme, väljendeid ja metafoore, mis lisavad kõnelejale isikupära, nt *antvärk* 'härrasmees', *vissnina* 'vingus inimene', *ümmerlaskja* 'kergete elukommetega inimene' jt.

Murdekasutuse eesmärk tundub eelkõige olevat selle kaudu peategelaste identifitseerimine. Murret kõnes kasutavad peamiselt ainult Jüri ja Eeva ning sellega eristatakse neid teistest tegelastest. Viis, kuidas nad kannavad murret enda kõnes elu lõpuni kaasas, näitab seda, et nad ei kohane linnas ja peavad end ikka maainimesteks. Tekstist tuleb välja, et unistust omaenese maakodust ei taha nad kuidagi maha matta. Linn on nende jaoks alati ajutine.

Eelnenud järeldus vastab omamoodi ka küsimusele, mille ma uurimuse alguses püstitasin – kas murdekasutus romaani vältel muutub. Materjali tabelites analüüsides võib pigem teha järelduse, et peategelaste kõnemaneeer ja murre on terve nende elu vältel üsna stabiilne, olgugi, et nad suurema osa sellest elavad oma kodukandist eemal linnas. Nad kasutavad murret kõnes tihedalt oma elupäevade lõpuni, sest see on nende isiksuse osa ning selle kaudu nad end mõtestavad.

Kasutatud kirjandus

Allas, Tiia 2014. Hulganiisti eriilmelisi vaateid lõunaeesti kirjandusele. - Keel ja kirjandus 2/2014.

Hennoste, Tiit 2002. Keelekasutuse uurimine. – Emakeele Seltsi aastaraamat 48. http://www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_48_pdf/keelekasutus.pdf

Hennoste, Tiit, Pajusalu, Karl 2013. Eesti keele allkeeled: õpik gümnaasiumile. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Juhkam, Evi, Sepp, Aldi 2000. Läänemurde tekstid. – Eesti murded VIII. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Kask, Arnold 1980. Valimik eesti murdenäiteid. Tartu Riiklik Ülikool. Tartu: Eesti Keele Kateeder.

Kask, Arnold 1984. Eesti murded ja kirjakeel. Tallinn: "Valgus". – Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr. 16.

Keem, Hella 1987. Karl Martin Uhhuu ja Tohuvabohu saare murrak. – Keel ja kirjandus 1/1987.

Leech, Geoffrey 2008. Language in literature: style and foregrounding. Pearson Longman. Harlow [etc].

- Liivak, Krõõt 2010. Kirjakeel pole murdeid välja surunud. – Sirp 16.04.2010.
<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/varamu/kirjakeel-pole-murdeid-vaelja-surunud-pealelend/>
 viimati külastatud 10.06.2016.
- Mandri, Maria 2013. Murdekasutus A. H. Tammsaare romaanisarja “Tõde ja õigus” I osa tegelaskõnes. Bakalaureusetöö.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/30475/2013_Mandri_BA.pdf?sequence=1
 viimati külastatud 10.06.2016.
- Mendoza-Denton, Norma 2011. Individuals and communities. – The SAGE Handbook of Sociolinguistics. Edited by Ruth Wodak, Barbara Johnstone, Paul Kerswill. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications.
- Mägi, Arvo 1962. Karl Ristikivi: lühimonograafia. Meie kirjanikke 1. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Nirk, Endel 1991. Teeline ja tähed: eurooplase Karl Ristikivi elu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Ojamäe, Janika 2015. Murdekasutus A. H. Tammsaare romaanisarja “Tõde ja õigus” V osa tegelaskõnes. Bakalaureusetöö.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47203/Ojamae_Janika_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y viimati külastatud 10.06.2016
- Oras, Ants 1962. Tervitus Karl Ristikivile: kogumik. Eesti Üliõpilaste Selts Veljesto. Lund.
- Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2002. Eesti murded ja kohanimed. Toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ristikivi, Karl 1938. Tuli ja raud. Tallinn: Kirjastus Osaühing “Loodus”.

Summary

This research is about character speech in Karl Ristikivi's novel "Fire and Iron" ("*Tuli ja raud*"), more specifically the Western dialect of Estonian language occurring in this book. The main purpose of this thesis is to analyse which features of the dialect have been used most and how much do specific characters of the book use the dialect, also to which extent. By this analysis would be possible to make different conclusions on the usage of the dialect in the character speech.

The research consists of four main chapters. First of them is an overall introduction to the language in literature and speaks of linguistic analysis, dialects in literature and sociolinguistics. The second chapter is all about the Western dialect, introducing the phonetic and morphological aspects of given dialect. The Western dialect doesn't have many specific features inherent to this dialect only, but one of the most distinctive ones is the change of *v* to *b*, usually between vocals.

The third chapter introduces the writer Karl Ristikivi and opens up the details of his life and written works. In this chapter there is also a short overview of the characters and the plot of the novel "Fire and Iron", which is a classic realistic novel of the working class. The fourth chapter of the thesis is the analysis. It is divided into subchapters about different aspects of the dialect in the novel – from phonetic and morphological features to vocabulary and metaphors. The chapter ends with conclusions made on the analysis. It could be concluded that even though the main characters lived almost whole their lives in the city, they still spoke in their local dialect, because that's who they were and that's how they expressed their local belonging. So for the author the purpose of using the features of their home dialect in their speech was identifying the characters by it.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Katriin Jõevee (sünnikuupäev: 05.07.1992),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Läänemurre Karl Ristikivi romaani „Tuli ja raud“ tegelaskõnes“,

mille juhendaja on Eva Velsker,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 17.06.2016